

En analys av vissa frågor om återbetalning och eftergift

Rättsfallsöversikt

Utgivare: Försäkringskassan
Försäkringsprocesser

Upplysningar: Niklas Dernebo
010-114 77 88
niklas.dernebo@forsakringskassan.se

Webbplats: www.forsakringskassan.se

Förord

Denna rättsfallsöversikt är en analys avsedd att belysa vissa frågor som uppkommer i ärenden om återbetalning. Översikten syftar till att ge stöd i handläggningen i frågor som rör anmälningsskyldighet, vad den försäkrade skäligen bort inse och vad som kan utgöra särskilda skäl för eftergift.

I översikten redovisas ett urval av avgöranden från Högsta förvaltningsdomstolen och kammarrätterna under perioden från och med den 1 januari 2008 till och med oktober 2011.

Resultatet av denna analys kommer att arbetas in i vägledningen 2005:3, Återkrav.

Upplysningar lämnas av Niklas Dernebo, 010-114 77 88.

På Försäkringskassans vägnar

Kjell Skoglund
Chef
Verksamhetsområde processjuridik
Rättsavdelningen

Innehåll

Regelverket.....	5
Översikten	7
Anmälningsskyldigheten	7
Allmänt om prövningen	7
Anmälan till Försäkringskassan	7
Anmälan måste vara klar, tydlig och definitiv.....	7
Vad den försäkrade skäligen borde ha insett.....	8
Allmänt om prövningen	8
Erfarenheter av socialförsäkringen	8
Försäkringskassan har lämnat information	9
Skillnaden mellan vad som utbetalats och vad som rätteligen bort utbetalas	10
Den försäkrades bristande kunskap om gällande författningar	10
Beslutets utformning	11
Vid vilken tidpunkt har den försäkrade senast skäligen bort inse felaktigheten?	11
Särskilda skäl för eftergift.....	12
Allmänt om prövningen	12
Betydelsen av grunden för återbetalningsskyldigheten.....	13
Den försäkrades uppfattning om utbetalningens riktighet	14
Betydelsen av att Försäkringskassan har förorsakat den felaktiga utbetalningen	15
Bristande betalningsförmåga	16
Högt återkravsbelopp eller lång återkravsperiod	17
Den försäkrades hälsa och ålder	18
Bilaga – Domar i översikten	19

Regelverket

Denna översikt tar sikte på att belysa tre tillämpningsfrågor. De första två, anmälningsskyldigheten och bedömningen av vad den försäkrade skäligen bort inse, kommer numera till uttryck i 108 kap. 2 § SFB. Paragrafen har följande lydelse:

Försäkringskassan ska besluta om återbetalning av ersättning som den har beslutat enligt denna balk, om den försäkrade eller, i förekommande fall, den som annars har fått ersättning har orsakat att denna har lämnats felaktigt eller med ett för högt belopp genom att

1. lämna oriktiga uppgifter, eller
2. underlåta att fullgöra en uppgifts- eller anmälningsskyldighet.

Detsamma gäller om ersättning i annat fall har lämnats felaktigt eller med ett för högt belopp och den som fått ersättningen har insett eller skäligen borde ha insett detta.

Den tredje tillämpningsfrågan som översikten omfattar är vad som kan utgöra *särskilda skäl för eftergift*. Lagregleringen återfinns i 108 kap. 11 § SFB.

För underhållsstöd och aktivitetsstöd (som utbetalats före den 1 juli 2010) gäller strikt återbetalningsskyldighet (108 kap. 8–9 §§ SFB samt 23 § förordningen [1996:10] om aktivitetsstöd). Detta innebär att återbetalningsskyldighet uppkommer när felaktig ersättning betalats ut oavsett om den försäkrade brustit i sin anmälningsskyldighet eller annars insett eller skäligen bort inse felaktigheten. Vad som sägs om eftergift i denna översikt gäller även dessa förmåner.

För bostadsbidrag finns i 108 kap. 14 § SFB en särskild bestämmelse om förutsättningar för att pröva frågan om eftergift. För att eftergift ska komma i fråga krävs att den försäkrade uppfyllt sin anmälningsskyldighet eller inte skäligen bort inse att sådan anmälningsskyldighet förelåg. De överväganden som kommer till uttryck i denna översikt i frågan om anmälningsskyldighet kan beaktas för att ta ställning till frågan om eftergift ska kunna komma i fråga. Att någon skäligen bort inse att anmälningsskyldighet förelåg är inte nödvändigtvis samma sak som att skäligen ha bort inse att en utbetalning varit felaktig. Vad som sägs i översikten avseende vad den försäkrade skäligen bort inse kan alltså inte direkt tillämpas i fråga om bostadsbidrag. Dock kan viss ledning tas när det gäller vilka omständigheter som kan beaktas vid bedömningen.

För bostadsbidrag finns också särskilda bestämmelser om eftergift för bostadsbidrag i 108 kap. 12–13 §§ SFB. Dessa bestämmelser föranleder en tillämpning som är så pass annorlunda i förhållande till huvudregeln om eftergift i 108 kap. 11 § SFB att det som sägs i denna översikt inte kan

tillämpas i fråga om bostadsbidrag. I översikten saknas möjlighet att närmare belysa tillämpningen av de för bostadsbidrag gällande reglerna om eftergift.

För att återkrav ska komma i fråga förutsätts att en eller flera utbetalningar varit felaktiga. Vid ställningstagandet till rätten till ersättning för den retroaktiva tiden måste förmånshandläggaren därför överväga vilken ersättning den försäkrade haft rätt till för det fall Försäkringskassan känt till samtliga för ersättningen relevanta förhållanden. För att rätten till redan utbetalad ersättning ska påverkas räcker det således inte att Försäkringskassan lagt felaktiga omständigheter till grund för sin prövning. Frågor som rör vad som utgör en felaktig utbetalning i den mening som stadgas i 108 kap. 2 och 8–9 § SFB behandlas inte i denna översikt. Då det redan nu kan konstateras att det finns brister i tillämpningen i detta avseende kommer Rättsavdelningen dock att utreda dessa frågor. Det är i dag inte klart när resultatet kan komma att publiceras.

Översikten

Anmälningsskyldigheten

Allmänt om prövningen

En utgångspunkt är att det endast är när en lagstadgad anmälningsskyldighet finns som den försäkrade kan åläggas återbetalningsskyldighet på den grunden att anmälningsskyldigheten inte fullgjorts.

Anmälan till Försäkringskassan

När det gäller frågan om anmälningsskyldigheten är uppfylld eller inte har domstolarna i flera avgöranden kommit fram till att anmälningsskyldigheten får anses uppfylld om den försäkrade anmäler ändrade förhållanden till någon enhet inom Försäkringskassan.

I **dom nr 1** tog den försäkrades ställföreträdare kontakt med Försäkringskassan och meddelade att kommunen beslutat att sonen, med stöd av LSS, skulle beredas plats i ett särskilt boende. Uppgiften lämnades på en, av Försäkringskassan fastställd, blankett. På blanketten hade det markerats att lämnade uppgifter avsåg vårdbidrag trots att uppgiften också hade betydelse för rätten till underhållsstöd. Av Regeringsrättens avgörande framgår att den försäkrade ansågs ha uppfyllt sin anmälningsskyldighet i ärendet om underhållsstöd.

Anmälan måste vara klar, tydlig och definitiv

För att uppfylla sin anmälningsskyldighet måste den försäkrade ha lämnat en definitiv och inte villkorad uppgift om det relevanta förhållandet. Ett rimligt krav är också att uppgiften är så klar och tydlig att det inte behövs någon vidare utredning för att förstå dess innebörd.

Något stöd för att i detta sammanhang beakta den försäkrades avsikt med anmälan finns inte. En försäkrad som lämnar en uppgift om inkomstökning till stöd för beräkning av SGI får anses ha lämnat denna uppgift även t.ex. i ett ärende om livränta.

I **dom nr 2** ansåg kammarrätten att den försäkrade fullgjort sin uppgifts- och anmälningsskyldighet då uppgifter lämnats i bilaga till den av Försäkringskassan fastställda ansökningsblanketten. Kammarrätten konstaterade att den försäkrade visserligen inte angett aktuell inkomst i själva ansökan men att fullständig uppgift om inkomsten fanns i bilagan.

Uppgiftsskyldigheten i ett sjukersättningsärende var däremot inte uppfylld när den försäkrade informerat Försäkringskassan om sin avsikt att återgå i arbete, men inte anmält detta när han faktiskt börjat arbeta, **dom nr 3**. Av **dom nr 4** följer att en fåmansföretagare inte uppfyllt sin anmälningsskyldigheten.

skyldighet vid uttag av lön bara genom att med Försäkringskassan ha diskuterat frågan.

Vad den försäkrade skäligen borde ha insett

Allmänt om prövningen

I vissa fall framgår tydligt att den försäkrade insett att en viss ersättning utbetalats felaktigt. Oftast kommer dock bedömningen att behöva omfatta frågan om den försäkrade skäligen bort inse att utbetalningen varit felaktig. Bedömningen kan i många fall vara komplicerad och kräva en hel del utredning och överväganden.

Med skäligen avses närmast att den försäkrade haft goda skäl att inse felaktigheten (jfr Rune Lavin, Återbetalning av social ersättning, s. 121).

Det är sällan svårt att utreda att den försäkrade haft goda skäl att inse ett faktiskt förhållande, dvs. exempelvis att han eller hon under en tid varit sambo eller gått upp i arbetstid. Det är dock svårare att bedöma vad den försäkrade, utifrån detta, borde ha dragit för slutsatser avseende rätten till ersättning.

Ibland har Försäkringskassan lagt riktiga faktiska omständigheter till grund för sin bedömning i försäkringsärendet men detta till trots fattat ett felaktigt beslut. Felet kan bestå i rena felskrivningar, misstag vid beräkningar eller andra liknande omständigheter. För att den försäkrade skäligen ska ha bort inse att utbetalningen varit felaktig krävs att man kan fastställa att den försäkrade, med hänsyn till hur beslutet är utformat eller liknande omständigheter, haft goda skäl att inse felaktigheten.

Det förekommer att den försäkrade påstår att han eller hon inte insett att en utbetalning varit felaktig och att detta beror på sjukdom eller annan belastande personlig omständighet. Kammarrätten har i **dom nr 6** ansett att den försäkrade skäligen bort inse att en utbetalning varit felaktig trots att den försäkrade led av en allvarlig psykisk störning. Det är Försäkringskassans uppfattning att ett påstående som det aktuella i stället ska beaktas i frågan om eftergift (se avsnittet om eftergift nedan).

Försäkringskassan måste väga de skäl som talar för att en försäkrad skäligen bort inse att en utbetalning varit felaktig mot de som talar i motsatt riktning. Bedömningen måste göras i varje enskilt fall.

Erfarenheter av socialförsäkringen

En omständighet som domstolarna tillmäter betydelse vid bedömningen av vad den försäkrade skäligen bort inse är den försäkrades tidigare erfarenhet av utbetalningar från socialförsäkringen. Om en försäkrad tidigare fått utbetalningar av en viss förmån kan detta ha gett en ökad insikt om hur systemet fungerar och hur en utbetalning typiskt sett ser ut. En sådan kunskap kan vara en omständighet som talar för att den försäkrade skäligen bort inse missförhållandet. Om den försäkrade tvärtom inte tidigare fått utbetal-

ningar får detta anses tala för att den försäkrade inte skäligen bort inse felaktigheten.

I **dom nr 7** tog kammarrätten hänsyn till att det var första gången den försäkrade fick ersättning och att han således inte hade några tidigare ersättningsperioder att jämföra med.

I **dom nr 8** anförde kammarrätten att den försäkrade skäligen borde ha insett att livräntan skulle ha omräknats vid en inkomstförändring som föranledde att inkomstförlust inte längre förelåg. Kammarrätten beaktade särskilt det faktum att den försäkrade tidigare efter en förändring i inkomstförhållandena genom beslut från Försäkringskassan fått livräntan omräknad.

Kammarrätten har i **dom nr 9** bl.a. konstaterat att den försäkrade tidigare fått avslag på en ansökan om utökad livränta. Detta var en omständighet som tillsammans med andra ledde till att domstolen ansåg att den försäkrade skäligen bort inse att utbetalningen varit felaktig.

Försäkringskassan har lämnat information

Omständigheten att Försäkringskassan informerat om att rätten till ersättning kan påverkas om för beslutet relevanta förhållanden ändras kan inte utan vidare läggas till grund för en bedömning av att den försäkrade skäligen bort inse felaktigheten. Den försäkrade måste ju fortfarande ha skäligen bort inse betydelsen av förändringen av det faktiska förhållandet.

Som ovan framgår konstaterade kammarrätten i **dom nr 9** att den försäkrade tidigare fått avslag på en ansökan om utökad livränta. Denna erfarenhet samt det faktum att den försäkrade fått information om skyldigheten att anmäla inkomständringar medförde att kammarrätten fann att en försäkrad som underlåtit att anmäla ett arbetsbyte skäligen bort inse att en utbetalning varit felaktig när den grundades på inkomst i det tidigare arbetet.

I **dom nr 5** föregicks de felaktiga utbetalningarna av sjukpenning till en försäkrad som uppbar hel sjukersättning av ett besked om att Försäkringskassan avsåg att byta ut den försäkrades sjukpenning mot sjukersättning. Att Försäkringskassan lämnat sådan information tillmätte kammarrätten betydelse vid bedömningen av vad den försäkrade skäligen bort inse.

Kammarrätten konstaterade i **dom nr 10** att den försäkrade informerats om att Försäkringskassan vid beslutet om livränta utgått från att han var helt arbetsförmögen. Försäkringskassan hade också informerat om att en förbättrad arbetsförmåga och förändrade inkomstförhållanden påverkade ersättningens storlek. När den försäkrade påbörjade deltidsarbete ansåg kammarrätten att han bl.a. mot bakgrund av den information som Försäkringskassan lämnat skäligen bort inse att utbetalningen av livränta varit felaktig när den grundades på tidigare uppgiven arbetsförmåga och inkomstförhållanden.

Skillnaden mellan vad som utbetalats och vad som rätteligen bort utbetalas

En annan omständighet som domstolarna beaktar är skillnaden mellan den ersättning som utbetalats och den som rätteligen hade bort utbetalas. Om skillnaden är stor kan detta tyda på att den försäkrade skäligen bort inse felaktigheten. Om skillnaden å andra sidan inte är så stor kan detta innebära att den försäkrade inte skäligen bort inse felaktigheten. Här kan inte skillnaden endast mätas i kronor. Det kan nämligen vara svårare att inse att en utbetalning varit felaktig om det är fråga om utbetalningar av större belopp. Om t.ex. en försäkrad som rätteligen skulle ha fått 150 000 kr får 160 000 kr i stället kan felaktigheten vara svårare att inse än om någon fått 20 000 kr i stället för 10 000 kr.

I **dom nr 11** hade Försäkringskassan av misstag fortsatt att betala ut livränta även efter att den försäkrade fyllt 65 år. Den försäkrade uppbar då både ålderspension och livränta. Kammarrätten fann att den försäkrade skäligen borde ha insett felaktigheten med hänsyn till utbetalningarnas storlek.

Kammarrätten har i **dom nr 12** instämt i länsrättens bedömning av vad den försäkrade skäligen bort inse. Målet gällde en försäkrad som fått föräldrapenning med ett för högt belopp. När utbetalningen av föräldrapenning för en månad översteg den försäkrades normala månadslön fann länsrätten att den försäkrade skäligen bort inse att utbetalningen var felaktig.

I **dom nr 13** hade den försäkrade fått ett beslut om omräkning av sin änkepension. I samband med detta skulle garantiersättning samordnas med garantipension. Detta kom aldrig till stånd och den försäkrade fick fortsatt garantiersättningen utbetalad. Kammarrätten konstaterade att Försäkringskassans förbiseende medfört att det före preliminärskatteavdrag per månad utbetalades 8 870 kr i stället för 7 383 kr. Det felaktiga nettobeloppet understeg 1 000 kr. Bland annat med hänsyn till det låga beloppet ansåg kammarrätten att den försäkrade inte skäligen bort inse felaktigheten.

I **dom nr 14** anmärker kammarrätten att det av tidigare avgöranden från FÖD framgår att den försäkrade skäligen bort inse att utbetalningen var fel då dubbla ersättningar har betalats ut för samma period eller då hel ersättning betalas ut vid halv sjukskrivning.

I **dom nr 5** ansåg kammarrätten att den försäkrade skäligen bort inse att han uppburit ersättning obehörigen när han fick såväl hel sjukersättning som hel sjukpenning.

Den försäkrades bristande kunskap om gällande författningar

Inom all rättstillämpning utgår man från den fiktionen att en medborgare känner till innehållet i gällande författningar (se exempelvis Rune Lavin, Återbetalning av social ersättning, s. 126). Som ett självklart undantag från denna regel gäller att en försäkrads missuppfattning eller bristande kunskap om viss regel kan vara ursäktlig. Som exempel på ett sådant undantag kan

nämnas **dom nr 13** där kammarrätten beaktade den begreppsförvirring som rätt vid namnändring av vissa förmåner.

Dom **nr 15** gällde en försäkrad som skyddat sin SGI under tid med utbildningsbidrag och efter studierna dröjde två dagar med att anmäla sig som arbetssökande vid arbetsförmedlingen. Enligt kammarrätten hade den försäkrade inte skäligen bort inse att hennes SGI hade sänkts med hänsyn till detta dröjsmål. Detta får anses vara ett avgörande i det enskilda fallet. Det är inte så att den försäkrade alltid kan sväva i objektivt grundad villfarelse avseende detta. Om en försäkrad t.ex. får ett beslut om att rätten till sjukpenning upphört informerar Försäkringskassan alltid om vikten av att man ställer sig till arbetsmarknadens förfogande. En sådan information bör normalt sett vara tillräcklig för att den försäkrade skäligen bort inse att en utbetalning lämnats felaktigt om den grundas på en SGI som förutsätter att den försäkrade anmält sig som arbetssökande och detta inte har skett.

Beslutets utformning

Det är inte alltid lätt för den försäkrade att inse att Försäkringskassan grundat sitt beslut om en förmån på felaktiga förutsättningar. Det är därför viktigt att Försäkringskassan i besluten tydligt anger vilka omständigheter som ligger till grund för beslutet.

Kammarrätten fäste, i **dom nr 10**, vikt vid att det av beslutet klart framgick att livräntan beräknades utifrån att den försäkrade inte hade någon inkomstförmåga och inte heller någon arbetsförmåga. När den försäkrade senare fick en partiell arbetsförmåga hade denne skäligen bort inse att livräntan betalades med ett för högt belopp eftersom den fortsatte att betalas ut i förhållande till hel arbetsförmåga.

Vid vilken tidpunkt har den försäkrade senast skäligen bort inse felaktigheten?

Enligt Rune Lavin är den avgörande tidpunkten när utbetalning sker, dvs. när den försäkrade lyfter beloppet och samtidigt kvitterar detta (se Återbetalning av social ersättning, s. 132 f.). Enligt Försäkringskassans uppfattning måste detta motsvara tidpunkten då den försäkrade kunnat få vetskap om utbetalningen och de omständigheter som Försäkringskassan lagt till grund för densamma. Bedömningen ska göras utifrån det tänkta förhållandet att den försäkrade senast får vetskap om utbetalningen och grunden för densamma vid utbetalningen. En försäkrad som tar del av ett beslut före en utbetalning sker kan således ha skäligen bort inse att den på beslutet följande utbetalningen är felaktig.

En försäkrad som tagit del av ett beslut före utbetalningen kan alltså inte hävda att han eller hon inte haft vetskap om vilka insättningar som skett på kontot eller att den felaktiga utbetalningen ingått i ett tillgodosaldo på bankkontot som det inte funnits skäl att ifrågasätta.

Motsatsvis kan en försäkrad som t.ex. först efter det att han eller hon tagit del av Försäkringskassans utredning om återkrav får klart för sig att en

utbetalning varit felaktig inte anses skäligen ha bort inse felaktigheten vid den relevanta tidpunkten.

I **dom nr 10** har kammarrätten vid bedömningen utgått från tidpunkten för respektive utbetalning.

Särskilda skäl för eftergift

Allmänt om prövningen

Genom att bevilja eftergift kan en myndighet bestämma ett återbetalningsbelopp, som med hänsyn till omständigheterna kan anses skäligt (se Rune Lavin, Återbetalning av social ersättning, s. 159). Enligt Försäkringskassan är det denna skälighetshänsyn som ska vara ledande vid bedömningen av om eftergift ska beviljas.

Återbetalningsskyldighet kan med stöd av 108 kap. 2 § SFB uppkomma i tre situationer. Den försäkrade kan ha orsakat den felaktiga utbetalningen endera genom att lämna oriktiga uppgifter eller genom att ha underlåtit att fullgöra en uppgifts- eller anmälningsskyldighet. Den felaktiga utbetalningen kan också ha orsakats av annan än den försäkrade, t.ex. Försäkringskassan. I sådant fall uppkommer återbetalningsskyldighet endast om den försäkrade insett eller skäligen bort inse att utbetalningen varit felaktig.

Eftergift kan beviljas i alla de tre ovan uppräknade situationerna. Frågan om eftergift ska således alltid prövas av Försäkringskassan sedan återbetalningsskyldigheten fastslagits. Detta gäller även när den försäkrade inte begär eftergift.

När det gäller underhållsstöd och aktivitetsstöd (utbetalat innan den 1 juli 2010) är återbetalningsskyldigheten strikt. Eftergift kan alltid komma i fråga och ska således alltid prövas.

Vid bedömningen av om eftergift ska meddelas ska skälen som talar för respektive emot ett sådant beslut vägas. Det är den försäkrade som har bevisbördan för de omständigheter som åberopas till stöd för begäran om eftergift. Försäkringskassan ska dock vid bedömningen även beakta sådana omständigheter som finns tillgängliga för myndigheten utan att den försäkrade uttryckligen åberopar dem. Detta innebär att Försäkringskassan också måste beakta sådana omständigheter som, i praxis, normalt sett anges som skäl för eftergift.

Bedömningen av vad som utgör särskilda skäl för eftergift i det enskilda fallet ska vara individuell och sammanvägd.

Vid genomgång av praxis framgår tydligt att bedömningarna av vad som utgör särskilda skäl är vitt skilda. Omständigheter som i ett mål kan motivera beslut om hel eftergift kan i ett annat bedömas som otillräckliga för eftergift. Denna skillnad kvarstår även om man jämför bedömningen i mål med till synes likvärdiga förhållanden. Domstolarna lägger sällan ett visst förhållande till grund för sitt beslut om eftergift. I stället är det som ovan

beskrivits fråga om en sammanvägd bedömning. Varje sådan sammanvägd bedömning är unik för de förutsättningar som råder i det enskilda ärendet.

Med hänsyn till den beskrivna osäkerheten är det inte möjligt att sammanställa praxis i fråga om bedömningen av vad som utgör särskilda skäl för eftergift. Det är inte heller möjligt att ta ställning till hur rätten till eftergift påverkas av att vissa omständigheter ses i ett sammanhang. Nedan beskrivs i stället sådana omständigheter som domstolarna brukar motivera ett beslut om eftergift med. Om en eller flera sådana omständigheter förekommer i ett visst ärende kan det vara aktuellt med eftergift.

Betydelsen av grunden för återbetalningsskyldigheten

De i 108 kap. 2 § SFB angivna återkravssituationerna är mer eller mindre avhängiga den försäkrades insikt om att en utbetalning är felaktig. Återbetalningsskyldighet kan uppkomma såväl när den försäkrade varit fullt medveten om att han eller hon lämnat felaktiga uppgifter som när den försäkrade rimligen inte haft någon som helst aning om att en utbetalning varit felaktig. Detta förhållande gör att möjligheterna till eftergift inte kan anses likvärdiga oberoende av på vilken grund den försäkrade är återbetalningsskyldig. Ju mer medveten den försäkrade varit om en felaktighet och ju mer den försäkrade medverkat till att felaktigheten uppkommit desto mindre är utrymmet för att bevilja eftergift.

Om en försäkrad lämnat felaktiga uppgifter till Försäkringskassan och dessa uppgifter föranlett en felaktig utbetalning måste Försäkringskassan överväga om den försäkrade handlat medvetet. Om en försäkrad medvetet lämnat felaktiga uppgifter till Försäkringskassan är utrymmet för att bevilja eftergift begränsat. I **dom nr 16** har Högsta förvaltningsdomstolen konstaterat att det aktuella återbetalningskravet avsåg utbetalningar som hade sin grund i brott mot Försäkringskassan. Enligt domstolen behövde detta i och för sig inte utesluta att eftergift kunde beviljas men i ett sådant fall borde det krävas mycket starka skäl för att eftergift till någon del skulle kunna medges.

Enligt 108 kap. 2 § SFB uppkommer en återbetalningsskyldighet redan genom att den försäkrade underlåtit att uppfylla en anmälningsskyldighet. För att den försäkrade ska vara anmälningsskyldig krävs alltså inte att han eller hon borde ha insett att anmälningsskyldighet förelåg. I vissa fall kan denna skyldighet bli orimligt sträng, varför eftergift kan komma att meddelas (jfr Rune Lavin, Återbetalning av social ersättning s. 159). Om den försäkrade svårligen kunnat inse sin anmälningsskyldighet kan detta medföra att ett beslut om återbetalningsskyldighet kan komma att bli oskäligt. Att den försäkrade inte skäligen bort inse sin anmälningsskyldighet blir då en omständighet som talar för eftergift. (Jfr prop. 2008/09:200 s. 571).

Om den felaktiga utbetalningen har orsakats av annan än den försäkrade krävs, när det gäller återkrav enligt 108 kap. 2 § SFB, att den försäkrade insett eller skäligen bort inse felaktigheten för att återbetalningsskyldighet ska uppkomma. I **dom nr 17** uttrycker kammarrätten att den försäkrades insikt inte ska beaktas vid prövningen av eftergift. Här hänvisar domstolen till Rune Lavins uttalanden på sidan 162 i boken Återbetalning av social ersättning. Försäkringskassan tolkar Rune Lavins uttalanden tvärtom. Rune

Lavin uttalar bl.a. att bedömningen att en försäkrad insett eller skäligen bort inse att en utbetalning varit felaktig innebär att den försäkrades underlåtenhet att agera mot felaktigheten ses som klandervärd. Han fortsätter med att konstatera att en försäkrad som försökt informera Försäkringskassan om sina misstankar angående ersättningens riktighet snarare bör anses som ej återbetalningsskyldig än att sådana försök beaktas i frågan om eftergift. Försäkringskassan har överklagat **dom nr 17**. Försäkringskassan anser att den försäkrades klandervärda beteende i sig ska beaktas i fråga om vilket utrymme som finns för eftergift. Rätteligen bör utrymmet här vara mer begränsat än i ett fall där återbetalningsskyldigheten grundas på att en försäkrad inte anmält ett visst förhållande som den försäkrade inte skäligen bort inse att han eller hon skulle anmäla. Det är dock viktigt att komma ihåg att de skäl som talar för eftergift i ett sådant fall kan överväga och då ska beslut om eftergift fattas.

Den försäkrades uppfattning om utbetalningens riktighet

Att den försäkrade inte förstått att en utbetalning varit felaktig kan tillmätas betydelse i frågan om eftergift. Sådan god tro är per definition utesluten när återbetalningsskyldigheten grundas på att den försäkrade medvetet lämnat felaktiga uppgifter till Försäkringskassan eller när den försäkrade insett att en utbetalning varit felaktig.

Som ovan angetts talar den omständigheten att den försäkrade inte skäligen bort inse sin anmälningsskyldighet för eftergift. Förklaringen är att anmälningsskyldigheten i 108 kap. 2 § SFB är absolut och att det därför kan finnas skäl att bevilja eftergift för att denna skyldighet inte ska bli alltför sträng. Ett ytterligare skäl att beakta att den försäkrade inte skäligen bort inse sin anmälningsskyldighet är att Försäkringskassan i en sådan situation svårigen kan påstå att den försäkrade skäligen bort inse att utbetalningen varit felaktig. Detta under förutsättning att den omständighet som den försäkrade skäligen inte bort inse skulle anmälas är den som föranlett den felaktiga utbetalningen. Den försäkrades uppfattning om utbetalningens riktighet är då ett skäl för eftergift.

Även om en försäkrad bedöms ha skäligen bort inse att en utbetalning varit felaktig kan dennes uppfattning i frågan om utbetalningens riktighet beaktas vid prövningen av eftergift. Vid bedömningen av frågan om eftergift kan man nämligen gå längre vad avser möjligheten att beakta den försäkrades förutsättningar att inse felaktigheten. Med andra ord kan den försäkrade även på skäl som rent objektivt sett inte framstår som goda t.ex. ha missförstått betydelsen av ett visst förhållande för rätten till ersättning.

Återbetalningsskyldigheten för felaktigt utbetalt underhållsstöd samt aktivitetsstöd (utbetalat innan den 1 juli 2010) är strikt. Detta innebär att en försäkrad å ena sidan kan vara återbetalningsskyldig när denne medvetet tillskansat sig den felaktiga ersättningen och å andra sidan när denne inte haft anledning att tro att rätt till ersättning inte förelåg. Vid bedömningen av rätten till eftergift bör hänsyn tas till den försäkrades uppfattning om den utbetalade ersättningens riktighet. Den omständigheten att den försäkrade medvetet förorsakat en felaktig utbetalning är ett skäl som talar emot efter-

gift medan den omständigheten att en försäkrad inte skäligen bort inse en felaktighet talar för ett sådant beslut.

I **dom nr 12** har kammarrätten fastställt att den försäkrade skäligen bort inse att utbetalningarna av föräldrapenning från och med en viss tidpunkt varit felaktiga. Enligt kammarrättens mening fanns dock anledning att även därefter beakta de ojämna utbetalningarna och svårigheten att vissa månader inse att föräldrapenningen varit felaktig. Domstolen beslutade utifrån dessa förhållanden om eftergift.

Betydelsen av att Försäkringskassan har förorsakat den felaktiga utbetalningen

Det förekommer att domstolar anser att den omständigheten att Försäkringskassan förorsakat den felaktiga utbetalningen i sig utgör en grund för eftergift. I **dom nr 18** framförde kammarrätten att Försäkringskassan varit delvis ansvarig för att de felaktiga utbetalningarna pågått under flera år. Det som härvid lades Försäkringskassan till last var den omständigheten att ett indragningsbeslut inte registrerades, varför ersättning fortsatte att utbetalas. Samma bedömning gjordes i **dom nr 17**.

Försäkringskassan anser inte att den omständigheten att Försäkringskassan förorsakat den felaktiga utbetalningen per definition talar för eftergift. Det förhållandet att Försäkringskassan orsakat den felaktiga utbetalningen ska rätteligen vägas in vid fastställandet av återbetalningsskyldigheten. Så som ovan redan anförts görs där en bedömning av om den försäkrade insett eller skäligen bort inse felaktigheten. Dessutom kan den försäkrade ha varit i god tro om en utbetalnings riktighet även om denne skäligen bort inse att utbetalningen varit felaktig. Något skäl att ytterligare beakta att Försäkringskassan, t.ex. genom att utbetala ersättning utan gällande beslut, förorsakat felaktigheten kan inte anses finnas. Försäkringskassan har som redan nämnts överklagat **dom nr 17** till Högsta förvaltningsdomstolen.

Om Försäkringskassan däremot, som i **dom nr 18**, trots ett objektivt grundat skäl att utreda en viss utbetalning dröjer med att göra så bör detta kunna grunda ett beslut om eftergift.

Sådana objektivt grundade skäl kan t.ex. vara att den försäkrade anmält ett visst förhållande till Försäkringskassan eller att myndigheten tar emot en anonym anmälan om att en försäkrad uppbär ersättning felaktigt. Om en försäkrad har lämnat eller försökt att lämna ett meddelande till Försäkringskassan utan att det haft sådan form att det utgjort en anmälan kan även det utgöra ett objektivt grundat skäl att på nytt överväga den försäkrades rätt till ersättning.

Att Försäkringskassan enligt lag har en skyldighet att företa efterkontroller av rätten till vissa förmåner utgör inte ett objektivt grundat skäl att ifrågasätta rätten till en ersättning i det enskilda fallet. Däremot kan Försäkringskassans underlåtenhet att göra så vägas in i frågan om eftergift såsom en omständighet som talar för eftergift.

Det ska alltid utredas om fördröjningen uteslutande beror på omständigheter som Försäkringskassan förfogar över eller om den försäkrade på ett eller annat sätt medverkat till att utredningen tagit lång tid. Sådan fördröjning av handläggningen som den försäkrade orsakat ska inte grunda beslut om eftergift.

Frågan om eftergift ska meddelas måste bedömas efter en sammanvägd bedömning av förhållandena i det enskilda fallet. Vid denna bedömning utgör Försäkringskassans underlåtenhet att agera en sådan omständighet som talar för eftergift.

I **dom nr 19** konstaterade kammarrätten att tiden mellan impuls till utredning och beslut om återkrav var lång (drygt fyra år). Kammarrätten sänkte i målet det totala återbetalningspliktiga beloppet till hälften. Det återkrävda beloppet uppgick ursprungligen till 100 000 kr.

När den försäkrade förorsakat den felaktiga utbetalningen får Försäkringskassans dröjsmål inte samma betydelse. I **dom nr 20** hade den försäkrade lämnat felaktiga uppgifter om sin inkomst till grund för beräkning av SGI:n. Kammarrätten anförde att det var den försäkrade som orsakat att sjukpenning utgått felaktigt. Vidare att den försäkrade under hela förloppet haft möjlighet att upplysa Försäkringskassan om de faktiska förhållandena. Kammarrätten uppmärksammade att beslutet i återbetalningsärendet hade kunnat fattas tidigare för det fall den försäkrade gjort så. Vid sådana förhållanden kunde inte Försäkringskassans långa handläggningstid, cirka två år mellan impuls till utredning och beslut om återkrav, föranleda att eftergift till någon del medgavs i målet.

Bristande betalningsförmåga

Det är viktigt att utreda den försäkrades ekonomiska situation i samband med eftergiftsprövningen. Om den försäkrade uppger att han eller hon inte har betalningsförmåga måste detta förhållande utredas.

Kammarrätten konstaterade i **dom nr 21** att den försäkrade uppgett att hans ekonomiska situation inte medgav någon återbetalning av det aktuella beloppet och att Försäkringskassan i allt väsentligt låtit denna uppgift stå oemotsagd. I **dom nr 22** hade en försäkrad själv uppgett att hon hade en mycket ansträngd ekonomi. Detta uttalande hade inte bemötts av Försäkringskassan. Bl.a. med hänsyn till denna uppgift fann kammarrätten skäl att fastställa länsrättens dom där återkravsbeloppet efter en tredjedels eftergift fastställdes till 120 000 kr.

Frågan i **dom nr 23** rörde om det fanns särskilda skäl att efterge återkravet för en person som beviljats skuldsanering. Försäkringskassans återkrav av felaktigt utbetalt underhållsstöd hade inte omfattats av skuldsaneringen eftersom återkravet uppkom efter beslutet om att inleda skuldsanering. Att den försäkrade beviljats skuldsanering och att det var ett, enligt kammarrätten, förhållandevis litet belopp ledde till att kammarrätten beslutade att efterge hela kravet om cirka 2 500 kr.

Dom nr 16 gällde en försäkrad som var återbetalningsskyldig för utbetalningar som hade sin grund i brott mot Försäkringskassan. Högsta förvaltningsdomstolen anförde att den försäkrades dåliga ekonomi inte väjde särskilt tungt vid bedömningen av eftergift eftersom det kunde konstateras att den försäkrade under en följd av år haft dubbla inkomster, dels genom eget arbete, dels i form av ersättning från Försäkringskassan.

Att den försäkrade har en bristande betalningsförmåga är alltså ett skäl som talar för eftergift. Dock kan det, i det enskilda fallet, finnas andra tyngre vägande skäl som talar emot ett beslut om eftergift.

Högt återkravsbelopp eller lång återkravsperiod

Om fråga är om ett högt återkravsbelopp eller en lång återkravsperiod kan det vara oskäligt att återkräva hela beloppet. Det beror oftast på att den försäkrade inte bedöms kunna återbetala beloppet. Det kan också ha sin grund i att beloppet blivit så stort eller återkravsperioden så lång på grund av att Försäkringskassan underlåtit att agera mot en utbetalning trots att det funnits ett objektivt grundat skäl att göra så.

Det förekommer att domstolar vid eftergiftsprövningen beaktar ett högt återkravsbelopp eller en lång återkravsperiod utan att detta kopplas ihop med en bristande betalningsförmåga eller att Försäkringskassan underlåtit att reagera mot en felaktig utbetalning. Ofta hänvisar domstolarna här till RÅ 2008 ref. 2. I Regeringsrättens dom uttalas att de faktorer som kan behöva beaktas vid eftergiftsprövningen är bl.a. orsaken till den felaktiga utbetalningen, hur lång tid som gått sedan utbetalningen, beloppets storlek och den återbetalningsskyldiges ekonomiska förhållanden, hälsa och försörjningsmöjligheter. Såsom referens till detta uttalande ges Försäkringskassans vägledning om återkrav 2005:3 och Lavin, Återbetalning av social ersättning, 1986, s. 156 f.

Att fråga är om ett högt återkravsbelopp eller att återkravet omfattar en lång tidsperiod är alltså skäl som talar för eftergift. Dessa ska i varje enskilt ärende vägas mot de skäl som talar emot ett sådant beslut. En omständighet som med kraft talar mot att bevilja eftergift i sådana fall är att det är den försäkrade som förorsakat den felaktiga utbetalningen.

I **dom nr 24** fann kammarrätten att den omständigheten att det sammanlagda återkravsbeloppet var av betydande storlek i sig inte kunde utgöra skäl för eftergift. Detta särskilt då den försäkrade medvetet lämnat ofullständiga och delvis oriktiga uppgifter i samband med en försäkringsmedicinsk utredning. I **dom nr 16** anförde Högsta förvaltningsdomstolen att det faktum att återbetalningskravet avsåg ett stort belopp inte utgjorde skäl för eftergift. Detta då den försäkrade ensam var orsak till de felaktiga utbetalningarna och då han enkelt hade kunnat begränsa återbetalningsskyldigheten genom att anmäla rätta förhållanden till Försäkringskassan.

Som ovan anförts anser Försäkringskassan att en försäkrad som inser att en utbetalning är felaktig men underlåter att agera mot den kan anses klandervärd. Detta gäller även om han eller hon inte förorsakat den felaktiga utbetalningen. Den försäkrades insikt bör även kunna leda till att ett högt belopp

eller en lång återkravsperiod inte leder till eftergift. Den försäkrade har haft möjlighet att meddela Försäkringskassan att utbetalningen varit felaktig och på så sätt begränsa återbetalningsskyldigheten. Försäkringskassans inställning i denna del redovisas i överklagandet av **dom nr 17**.

Den försäkrades hälsa och ålder

Det förekommer att domstolar som en grund för eftergift hänvisar till att den försäkrade är nära den allmänna pensionsåldern, se t.ex. **dom nr 22**. Enligt Försäkringskassan finns det varken stöd i förarbeten eller i uttalanden från Högsta förvaltningsdomstolen för en sådan tillämpning. Försäkringskassan avskriver generellt sett inte krav på grund av den försäkrades ålder. Däremot kan man sluta sig till att den försäkrades betalningsförmåga eventuellt påverkas när denne går i pension. Det kan också vara så att en återbetalningsskyldighet i det enskilda fallet kan te sig oskälig med hänsyn till den försäkrades ålder och hälsa.

Kammarrätten beaktade i **dom nr 25** att den försäkrade uppbar försörjningsstöd och att han led av psykisk sjukdom.

I **dom nr 26** framkom att den försäkrade hade en psykisk sjukdom och uppbar hel sjukersättning. Kammarrätten fann, bl.a. utifrån dessa omständigheter skäl att besluta om att halva återkravsbeloppet om närmare 600 000 kr skulle efterges.

Kammarrätten beaktade i **dom nr 21** bl.a. att den försäkrade genomgått ett stort antal hjärtoperationer och beviljade eftergift motsvarande två tredjedelar av det totala beloppet om cirka 615 000 kr.

Kammarrätten hänvisade i **dom nr 27** till länsrättens bedömning. Av den samma framgick att den försäkrade varit medveten om att han lämnat felaktiga uppgifter. Vid sådana förhållanden räckte det inte för eftergift att den försäkrade uppgav sig vara sjuk och att återgång till arbetslivet inom den närmaste framtiden tedde sig utesluten. Inte heller den omständigheten att fråga var om ett stort belopp, närmare 800 000 kr motiverade ett beslut om eftergift.

Även i **dom nr 28** hade den försäkrade själv orsakat den felaktiga utbetalningen. Enligt kammarrätten talade den försäkrades agerande starkt mot att eftergift skulle komma ifråga. Kammarrätten konstaterade att den försäkrade enligt utredning från Kronofogdemyndigheten saknade realiserbara tillgångar, att han hade en allvarlig depressiv ohälsa, på nytt beviljats sjukersättning och inte kunde förväntas återkomma i arbete innan pension. Sammantaget fann kammarrätten skäl att bevilja en tredjedels eftergift. Det återkrävda beloppet var ursprungligen cirka 420 000 kr.

Bilaga – Domar i översikten

1. RÅ 2010 not. 122
2. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 6454-09
3. Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 2833-09
4. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 4768-09
5. Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 2955-07
6. Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 6577-09
7. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 3484-10
8. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 3249-07
9. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 9270-08
10. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 476-10
11. Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 3320-07
12. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 6121-07
13. Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 2390-08
14. Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 3701-09
15. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 3979-06
16. Högsta förvaltningsdomstolens dom i mål nr 7626-10
17. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 1307--1308-11
18. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 4863-08
19. Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 136-10
20. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 2714-07
21. Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 1280-08
22. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 3668-08
23. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 8171-09
24. Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 1055--1058-09
25. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 5649-08
26. Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 2473-08
27. Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 528-09
28. Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 3358--3359-07

I serien Anser har följande skrifter publicerats sedan år 2005:

- 2005:1 Regeringsrättsdomar i socialförsäkringsmål januari–december 2004. En rättsfallsöversikt
- 2007:1 EU-domar
- 2010:1 Regeringsrättens domar i socialförsäkringsmål. Januari 2005–december 2009. En rättsfallsöversikt
- 2011:1 Rättsfallsöversikt – personlig assistans
- 2012:1 En analys av vissa frågor om återbetalning och eftergift.
Rättsfallsöversikt